

Mitologija u konstrukciji nacionalnog identiteta

Butorac, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:475899>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za kulturalne studije

Mentorica: doc.dr.sc. Sarah Czerny

Mitologija u konstrukciji nacionalnog identiteta

(završni rad)

Studentica: Iva Butorac

Rijeka, 30. srpnja 2016.

Sažetak i ključne riječi

Rad za cilj ima ispitati ulogu mitološkog u konstrukciji nacionalnih identiteta. Jedan od fokusa rada je nacija, moderni konstrukt nastao u 19. stoljeću, a danas krucijalan čimbenik u izgradnji jastva svakog pojedinca i ključni pokretač brojnih sukoba i društvenih anomalija. U radu su minuciozno raščanjeni termini nacije, identiteta, mita i ideologije, kako bi se uspješnije moglo sagledati što leži u temeljima nacionalnog identiteta te kako bi se otkrio razlog važnosti nacionalnog pitanja. U nacionalnu problematiku također je uključena i analiza nacionalnih mitova, budući da je mitologizacija neizbježan dio ideološkog upravljanja kolektivnom sviješću u svrhu instrumentalizacije masa.

Ključne riječi: nacija, identitet, nacionalni identitet, mit, ideologija, politički mit, nacionalni mit

Sadržaj

1.	Uvod	4
2.	Nacija i nacionalizam – teorijski okvir	5
	2.1. Terminološka problematika	5
	2.2. Nacija kao konstrukt	7
	2.3. Nacija kao primordijalna činjenica	9
3.	Nacija i identitet	11
	3.1. Zauzdavanje "identiteta"	11
	3.2. Mi i Drugi – kolektivni identiteti	12
	3.3. Nacionalni identitet	13
	3.4. Nacionalno brendiranje	15
4.	Mit naš svagdašnji	16
	4.1. Mit kao semiološki sustav	18
	4.2. Mit i ideologija	19
5.	Konstelacija političkih mitova	20
	5.1. Mitologiziranje, kolektivna identifikacija, povijest	21
6.	Nacionalna mitologija - analiza	22
	6.1. Samosvojnost nacije i instrumentalizacija	22
	6.2. Na Drini ćuprija ili granica	23
	6.3. Super Hrvoje – nacionalni mit u popularnoj kulturi	24
7.	Zaključak	26
8.	Literatura	27

1. Uvod

Čovjek je po prirodi društveno biće koje kroz apsolutnu autarhiju ne bi moglo u potpunosti ispuniti svoju ljudskost te biće koje je zato neizbježno usmjereno na formiranje zajednice i funkcioniranje unutar nje. Zbog te činjenice on je također i politički subjekt, Aristotelov zoon politikon, koji pokušava usavršiti formu zajedništva kako bi ona bila svrhovita te postojana u pružanju sigurnosti, zaštite i osjećaja pripadnosti svojim članovima. Kroz povijest, sukladno potrebama, interesima i okolnostima, mijenjali su se i oblici zajednica. U ovome radu bavit ću se relativno novim, a trenutno dominantnim oblikom zajednice – nacijom. Nacionalna zajednica, iako se danas to učestalo zanemaruje i zaboravlja, nastala je u 19. stoljeću pod utjecajem specifičnih društvenih, političkih i ekonomskih okolnosti, koje ću u radu također razmotriti. U prvome dijelu rada bavit ću se samim konceptom nacije, njenom terminološkom slojevitošću te različitim teorijskim pristupima proučavanju nacije. Budući da se nacionalno pitanje danas postavlja u same temelje izgradnje jastva svakog pojedinca, u drugome dijelu upravo ću se zato orijentirati na sam identitet i silnice koje utječu na njegovu konstrukciju općenito te uže s obzirom na nacionalno pitanje. Također, pozabavit ću se političkim mitovima, moćnim ideološkim oružjem koje uvelike utječe na koheziju neke političke zajednice, osnažuje osjećaj homogenosti, zajedništva i razlikovanja od Drugih. Kao takvi politički mitovi, a posebice nacionalni mitovi kao subkategorija, imaju važnu ulogu u formiranju nacionalnih identiteta te buđenju i jačanju nacionalnih osjećaja i tendencija. Nacionalni mitovi, također mogu služiti kao krucijalna pokretačka snaga u mobilizaciji članova zajednice u djelovanju protiv Drugih, gdje se protivnik putem mitološkog narativa demonizira, što u konačnici, kako se nebrojno puta kroz povijest pokazalo, može dovesti do kolosalnih žrtava. Dakle, politički mitovi u sebi nose i potencijalnu opasnost te smatram da ih je zato potrebno interdisciplinarno, kritički, dekonstrukcijski i antiesencijalistički sagledati te analizirati unutar aktualnog društveno-političkog konteksta. Uz to, u ovom ću radu pokušati dati širi prikaz različitih elemenata zbog kojih je nacionalni identitet toliko značajan te zbog kojih je nacionalno bojno polje iznimno aktivno i krvavo, a za koje također smatram da spadaju pod mitološku domenu.

2. Nacija i nacionalizam – teorijski okvir

Za početak je potrebno pokušati razmrsiti terminološko klupko uzimajući u obzir različite definicije i teorijske pristupe proučavanju nacije i ostalih spomenutih srodnih pojmova. Nacija, nacionalizam te nacionalni identitet su kompleksni i slojeviti, ideološki nabijeni termini kojima se bave razne znanstvene discipline. Sociologija, politologija, povijest, etnologija, antropologija, svaka sa svojim specifičnim metodama pristupaju problematici i istražuju pojedine aspekte nacionalne problematike. Budući da ne postoji jedna unificirana i konsenzusom međudisciplinarno prihvaćena teorija o postanku, razvoju, funkcijama i nuspojavama nacije kao zajednice pokušat ću stvoriti koncizan mozaik onih najprominentnijih.

2.1. Terminološka problematika

Jedan od najistaknutijih teoretičara nacionalne problematike, filozof i antropolog, intelektualac i zagovornik kritičkog racionalizma, Ernest Gellner u djelu *Nacije i nacionalizam* iznosi stav kako je ideja nacije i nacionalne pripadnosti dubinski ukorijenjena u modernom društvu kao malo drugih te da je ideja o čovjeku bez nacije gotovo nepojmljiva. Čovjek bez nacije je poput čovjeka bez sjene. On također smatra kako „imati naciju nije inherentno svojstvo čovječanstva, no danas je došlo do toga da se takvim smatra“.¹ To dočarava stupanj do kojeg je nacionalni predznak danas važan čimbenik u izgradnji osobnog identiteta.

Ovaj sam pregled odlučila započeti definicijom koja mi se kroz proučavanje teorije o nacijama i njihovom nastanku učinila najbazičnijom. Radi se o Staljinovoj definiciji nacije kao historijski razvijene stabilne zajednice ljudi, koja je nastala na temelju jezika, teritorija, ekonomskog života i psihološkog mentaliteta, a koja se ispoljava u kulturnoj zajednici.² Proučavajući brojne izvore primjetih kako je upravo ova definicija glavnog teoretičara socijalističke partije za nacionalno pitanje našla put (uz manje, više kozmetičke izmjene) do nekih od najučestalije korištenih rječnika.³ Ova definicija nastoji obuhvatiti sve zajedničke elemente koji tvore takvu zajednicu, no smatram da nije naglašen njen politički i organizacijski kontekst. Takav kontekst svakako bi podrazumijevao i suverenost određene zajednice. Također, ne spominje ni veoma važne osjećaje pripadnosti, ponosa, solidarnosti i jednakosti među članovima.

¹ Gellner, E. (1998) *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura. str. 26.

² Staljin, J. *Marxism and the National Question*. (vlastiti prijevod)

URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1913/03a.htm>

³ Izvedenice ove definicije nalaze se u *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića, rječniku Hrvatskog jezičnog portala te online izdanju Oxfordovog rječnika.

Naspram Staljinove definicije, Gellner pak smatra kako nisu samo zajednička kulturalna obilježja i habitus presudni za formiranje nacije, već i to da dva člana iste nacije jedan drugog priznaju kao pripadnike iste nacije.⁴ Dakle, nisu ključna samo etnička obilježja poput povijesti, jezika ili kulture koja ih razlikuju od Drugih, već je bitan moment volje, međusobnog priznavanja i osviještenosti pripadnosti zajednici što ih tada čini nacijom.

Jedan od najglasovitijih teoretičara nacije Benedict Anderson u djelu *Nacija: zamišljena zajednica* u antropološkom duhu predlaže sljedeću definiciju nacije

"Nacija je zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena."⁵

Anderson u ovoj definiciji ne govori o lažnosti ili patvorenosti nacije, već o tome kako se radi o zajednici u kojoj nema i nikad neće postojati "licem u lice" interakcija među članovima. Članovi i manjih nacija nikada neće poznavati većinu ostalih članova iste grupe, ali će i usprkos tome oni smatrati da tvore naciju, odnosno zamišljati ju i osjećati to imaginarno zajedništvo. On također navodi i ograničenost kao odliku nacije, što se odnosi na granice nacija-država do kojih seže određena nacija. Granica kao zamišljena linija razgraničenja nacionalnih identiteta dijeli ih tako od Drugih koji ne pripadaju zajednici. Nadalje, Anderson zaključuje kako je nacija i suverena, odnosno nezavisna i slobodna.

Izraz nacionalizam je pak prvi put korišten 1789. godine u djelu *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme* od strane svećenika Augustina Barruela. On je nacionalizam koristio kako bi opisao demokratske težnje i revolucionarno osporavanje legitimnosti monarhijske vladavine u Ancien Régimeu.⁶ Nacionalizam se danas odnosi na pretjerano izražavanje nacionalnih osjećaja i to naspram Drugih pa se zato učestalo povezuje sa ksenofobijom i etnocentrizmom. Kao izvorna ideja u vrijeme Francuske revolucije je legitimirala vlast voljom nacije, naspram monarhističke vladavine koja je bila legitimirana Božjom voljom. Također se odnosila i na jedinstvo određene grupe, bez obzira na stalež.⁷ Tu se očituje unificirajuće svojstvo nacionalnog pokreta od samih njegovih začetaka te tendenciju brisanja ili tek prikrivanja razlika među staležima kroz stvaranje prividne jednakosti i ravnopravnosti unutar grupe. U sklopu moderne teorije nacija i nacionalizma ovakav pogled na problematiku ima marksistička teorija.

⁴ Gellner, E. (1998) Nacije i nacionalizam. Zagreb: Politička kultura. str. 27

⁵ Anderson, B. (1990) Nacija: zamišljena zajednica. Zagreb: Školska knjiga. str. 17

⁶ Stari režim, društveno-političko uređenje Francuske u obliku apsolutne monarhije prije Revolucije.

⁷ Gellner, E. (1998) Nacije i nacionalizam. Zagreb: Politička kultura. str. 7

Na tragu marksističke teorije autor Oleg Mandić u djelu *Postanak i odumiranje nacija* navodi sljedeće opće osobine o postanku i razvitku nacije:

- „1. nacije nastaju na određenom stupnju razvitka kapitalističkih ekonomskih odnosa u procesu stvaranja zajedničkog tržišta na državnom teritoriju;
2. inicijator i nosilac svih nacionalnih težnji je visoka i srednja buržoazija;
3. pojam nacije se fetišizira i otuđuje od ljudi, stvarajući šovinističke pojave;
4. eksploatirane klase predstavljaju pasivni faktor, što ga zbog svojih potreba buržoazija nacionalno aktivizira pomoću odgoja, naobrazbe i raznih oblika političke i kulturne propagande;
5. nacionalno aktiviziranje pripadnika eksploatiranih klasa ima za posljedicu njihovo otuđenje od pripadnika takvih klasa u drugim nacijama.“⁸

Budući da marksisti smatraju kako je svaki oblik društvene organizacije produkt proizvodnih odnosa i u ovom primjeru autor navodi kapitalizam kao preduvjet za nastanak i opstanak nacija kao trenutno dominantnih oblika zajednica. U klasičnoj marksističkoj maniri autor smatra da buržoazija manipulira i eksploatira niže klase za svoju korist, a to se postiže kroz indoktrinaciju i interpelaciju s nacionalnim predznakom putem onoga što Althusser naziva ideološkim državnim aparatima (obitelj, obrazovni sustav, religija, mediji itd.). Smatram da ovih pet točaka na sažet, ali precizan način izlažu problem nacije kao još jednog opijuma za narod. Fokusiranje na nacionalnu problematiku i osjećaj horizontalnog bratstva te lažne homogenosti rezultira zamagljivanjem stvarnih problema i otuđivanjem od drugih pripadnika iste izrabljivane klase ostalih nacija (s kojima imaju više sličnosti i prirodniju povezanost).

2.2. Nacija kao konstrukt

Važno je naglasiti kako postoje dvije dominantne paradigme pri proučavanju nacije i nacionalizma, a to su modernizam i primordijalizam. Prema modernistima nacija i nacionalizam su moderni fenomeni, konstrukti nastali pod određenim društvenim okolnostima.

Nacija se kao organizacijski oblik pojavila krajem 18. i početkom 19. stoljeća pod utjecajem određenih društvenih mijena te je nejednako zahvaćala različita područja s obzirom na razvijenost. Tako je proces stvaranja francuske nacije bio završen krajem 18. stoljeća, dok je primjerice talijanska nacija taj stadij dosegla gotovo stotinu godina kasnije.

⁸ Mandić, O. (1963) *Postanak i odumiranje nacija*. Zagreb: Narodne novine. str 23.

Takav neravnomjeran razvoj ukazuje na postojanje specifičnih društvenih uvjeta koji su doveli do nacionalnih buđenja. Benedict Anderson smatra kako takva moderna tvorevina ne potiče, kao u Hrvatskoj nacionalnoj mitologiji "od stoljeća 7.", već da je ona nastala u vrijeme erozije dva veoma bitna i dominantna kulturna sistema, vjerske zajednice i dinastičkog kraljevstva te pod utjecajem masovne pismenosti.⁹ Uz to važan je faktor bio i procvat kapitalizma (ujedinjenje nekad raščlanjenih tržišta) te Benjaminove tehničke reprodukcije koja je štampu učinila pristupačnijom širokim masama. Razvojem onog što Anderson naziva tiskarski kapitalizam (print capitalism) pojavila se i potreba za postepenom standardizacijom jezika kako bi se olakšalo ujedinjenje tiskarskog tržišta, a s obzirom na ranije velik broj vernakulara. To jezično ujedinjenje i homogenost svako su doprinjeli stvaranju nacionalnih osjećaja i razlikovanja od Drugih. Širenjem pismenosti širio se i doseg te utjecaj tiskanih medija na javno mnijenje, te su upravo mediji uz opće osnovno obrazovanje utjecali na stvaranje i usađivanje ideje nacije i zajedništva među pukom. Na taj se način u okviru nacije, stvaraju psihološke, ideološke i kulturne veze koje jačaju kompaktnost društva, a simultano i osnažuju sam osjećaj nacionalne pripadnosti. Andersonovo djelo *Nacija: zamišljena zajednica* predstavlja golemi doprinos istraživanju nacionalne problematike, a posebno je značajno zbog zaključka kako je pripadanje nekoj naciji neprekidni proces konstrukcije i identifikacije, a ne objektivna, monolitna i nepromjenjiva činjenica kojom se podrazumijeva vječna odanost određenom teritoriju i naciji.¹⁰

Značajan doprinos modernističkoj teoriji nacije dao je i Eric Hobsbawm, britanski povijesničar marksističkog svjetonazora koji je proučavao tradicije u pojedinim društvima te utjecaj tradicije na izgradnju nacija-država. Hobsbawm govori o izmišljenim tradicijama kao skupini ritualnih i simboličkih praksi čiji je cilj usađivanje određenih vrijednosti i normi kroz repeticiju. Tom se repeticijom izmišljenih tradicija također dobiva na osjećaju autentičnosti te se automatski implicira kontinuitet s prošlošću.

„Izmišljene tradicije iznimno su bitne za usporedbu mlade povijesne inovacije, „nacije“, s njoj srodnim fenomenima: nacionalizmom, nacionalnom državom, nacionalnim simbolima, nacionalnom poviješću i slično. Svi oni počivaju na vježbama u socijalnom inženjeringu koje su često namjerne i uvijek inovativne, ako ni zbog čega drugog a ono

⁹ Anderson, B. (1990) *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga. str. 21.

¹⁰ Nash, K. (2010) *Contemporary political sociology, globalization, politics, and power*. London: Blackwell. str. 79.

zato što historijski novitet implicira inovaciju.“¹¹

Dakle, prema Hobsbawmu nacija i nacionalizam nisu fenomeni koji sežu u daleku prošlost, već moderne konstrukcije nastale na temelju društvenim inženjeringom izmišljenih tradicija, koje se kroz ponavljanje uvriježuju i legitimiraju. S obzirom na to on zaključuje kako je izvor samih nacionalnih fenomena kulturalni (jer ih smatra kulturnim konstruktom), a ne biološki i povijesni. Ovakvo se mišljenje kosi s primordijalističkim gledištem.

2.3. Nacija kao primordijalna činjenica

Primordijalna teorija zagovara stav o prirodnosti i drevnosti nacije. Takav pristup proučavanju nacije razvio je američki sociolog Edward Shils 1957. godine, tvrdeći da su ljudi primordijalno vezani za područje u kojem žive ili iz kojeg potječu, za svoju vjeru i rodbinu.¹² Ta primordijalna veza uključuje snažne osjećaje solidarnosti. Primordijalisti smatraju i da je osnovni uzrok nastanka svih nacija zahtjev bitka da se svakom narodu ostvari projekt s napatkom o stvaranju nacije po naciogenetskom instinktu.¹³ Naciogenetski instinkt, kako smatra hrvatski politolog i autor genetsko-ontološke teorije nacije Petar Vučić, je prirodna težnja ka bivanju nacijom te biološki i determinirajući čimbenik nacionalnog identiteta.

„Krv i predodžba o njoj je onaj traženi metafizički supstrat, ono ljepilo što mnoštvo, masu, zajednicu kakva je nacija, drži na okupu, od nje čini antropološku i političku jedinicu ograničenu od drugih takvih jedinica, nacija, daje joj individualnost i subjektivitet. Nacionalna prajezgra je u svih je genetskih nacija uvijek sastavljena od pripadnika zajednice krvi.“¹⁴

Vučić, oštro kritizirajući modernističku teoriju nacije i autore poput Gellnera, Andersona i drugih, tvrdi da je nacija zajednica krvi, krvnog srodstva koje potiče od istog etničkog izvora. Osobno smatram da su ovakve izjave neutemeljene i apsurdne budući da je svaka nacija nužno i neizbježno amalgam, smjesa različitih naroda, različite krvi. Danas se nikako ne može govoriti o tome da igdje postoji čista krv Hrvata iz 7. stoljeća, kako ni čiste krvi ijednog naroda tog doba. Upravo je zato gotovo suludo i zasigurno pseudoznanstveno govoriti o iskonskoj etničkoj čistoći i krvnoj povezanosti nacije. Autor u ovom primjeru

¹¹ Brkljačić, M., Prlenda, S. (2006) *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga. str. 149.

¹² Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing. str. 232.

¹³ Vučić, P. (2005) *Fenomenologija nacije*. Zagreb: Graphis. str. 21.

¹⁴ *Ibid*, str. 68.

svoje osobne stavove temeljene na nacionalističkom svjetonazoru pokušava prikazati kao novu paradigmu u promišljanju ove problematike. Time se zapravo putem subjektivnih izjava, bez konkretnih činjenica, provjera i istraživanja, želi postići gotovo pa efekt nacionalističke propagande.

Primordijalistički pristup uvelike naglašava emocionalnu snagu nacionalnih osjećaja te njihovu prirodnost i nužnost te pretpostavlja da će neizbježno svi pojedinci imati razvijen snažan nacionalan identitet s osjećajem ponosa i patriotizma. Takvom se viđenju svakako opiru kozmopoliti, građani svijeta univerzalističkih i humanističkih svjetonazora koji brišu imaginarne granice teritorija i diobe ljudi.

3. Nacija i identitet

U nastavku je potrebno u narativ o naciji i srodnim pojmovima uvesti još jedan mnogoznačan i neizmjerljivo širok pojam, što dodatno komplicira raspru o važnosti nacionalnog. Taj pojam jest – identitet.

3.1. Zauzdavanje "identiteta"

Sociolog R. Brubaker smatra da je pojam identitet “tendencijski takav da znači previše (kad ga se poima u jakom smislu), premalo (kad ga se poima u slabom smislu), ili pak ništa posebno (zbog njegove unutarnje višeznačnosti)... Ma koliko bio sugestivan i neophodan, izraz identitet odviše je višeznačan, odviše razapet između svog tvrdog i svog krhkog značenja, između svojih esencijalističkih i svojih konstrukcionističkih nijansi a da bi mogao udovoljiti zahtjevima društvene analize.”¹⁵ Unatoč semantičkoj skliskosti i arbitrarnosti pojma identitet, smatram da u teoriji ne postoji dostojan nadomjestak niti da ga zbog problematičnosti treba zaobilaziti, već upravo suprotno, ulagati dodatne napore u potrazi kako za konceptom, tako i za samim identitetom.

Općenito, za pojam identiteta važno je naglasiti kako se radi o fluidnim, kulturno determiniranim konstruktima, koje je zbog toga nemoguće značenjski i teorijski fiksirati i odrediti. Govoreći o identitetu govorimo između ostalog o konceptu sebstva, načinu na koji netko precipira sebe te načinu na koji stvara svoju osobnost naspram Drugih. Budući da se ne radi o statičnoj pojavi, može se zaključiti kako se radi o procesu, neprekidnoj interakciji i transakciji individue sa samim sobom te sa socio-kulturnom okolinom unutar koje i naspram koje se pojedinac "stvara". Također, uz to što se ne može govoriti o monolitnom identitetu, ne može se ni govoriti o jednostrukom identitetu, jer se on formira na mnogo različitih konceptualnih razina te pod utjecajem različitih uloga i maski koje pojedinac preuzima u svakodnevnom životu. Identitet je dakle neminovno sastavljen od mnoštva manjih dijelova. Pojedinac nema jednu jedinu i jedinstvenu predodžbu o tome tko je. Umjesto toga, postmodernom se subjektu njegova slika sebe fragmentira poput odraza u razbijenom zrcalu. Čovjekov se identitet tako raslojava na razini klase, rase, roda, spola, religije, dobi, nacionalnosti, etničke pripadnosti te raznih drugi podjela i pripadnosti. Navedeni primjeri su uglavnom primjeri primarnih identiteta za koje se smatra da su nešto čvršći i stabilniji od sekundarnih, kao primjerice navijač nogometnog kluba Dinamo, student, panker i sl. koji su podložniji promjenama.

¹⁵ Kalanj, R. (2011) Identitet i politika identiteta. URL: <http://tripalo.hr/knjige/NacIdent/kalanj.pdf>

U tom identitetskom mnoštvu također može doći do konstruiranja identiteta „preko različitih, antagonističkih diskurza, praksi i pozicija koji se često međusobno presjecaju“.¹⁶ Takav proces ukrštavanja uloga može dovesti do stvaranja unutarnjih konflikata i konstrukcije gotovo oksimoronskih identiteta. Primjer toga može biti konzervativni politički svjetonazor ukršten s homoseksualnom orijentacijom istog pojedinca.

Kako bismo ipak donekle usustavili i strukturirali govor o identitetima potrebno je uvesti podjelu na dvije ključne razine, osobnu i kolektivnu. Antropolog Jordan Jelić smatra kako osobni identitet u sebi sadrži dvojnu strukturu, s jedne strane autoidentifikaciju, odnosno identitet koji pojedinac pripisuje sebi, kako on vidi sebe.¹⁷ S druge je pak strane domena izvanjskog identiteta, mnogo složeniji dio identiteta koji je određen od strane društva. Taj potonji dio jest nametnut od strane društva te je veoma podložan promjenama, a ovisi o položajima, ulogama, pravima i dužnostima koje pojedinac ima u određenom životnom periodu. Naspram toga, kao što sam navela postoji kolektivna manifestacija identiteta.

3.2. Mi i Drugi - kolektivni identiteti

Kolektivna razina identiteta predstavlja simboličku reprezentaciju osjećaja pripadnosti, zajedništva unutar neke skupine te s njom povezane solidarnosti. Kako bi se stvorio takav osjećaj kao preduvjet mora postojati skupina kulturnih značajki koje određuju i ujedinjuju skupinu ljudi, te ono krucijalno, po čemu se razlikuju od Drugih.

„Ne poznajemo narode bez imena niti jezike ili kulture kod kojih ne postoji neki način razlikovanja između sebe i ostalih, između "mi" i "oni"...Samospoznavanje je uvijek čin izgrađivanja ma koliko se čini da se radi o otkrivanju – nikad nije u potpunosti odvojivo od tvrdnji da ga na posebne načine poznaju i drugi.“¹⁸

Izgrađivanje kolektivnog "mi" podrazumijeva do određenog stupnja i samoinvenciju, ali uvijek uz diferencijaciju. Konstrukcija kolektivnog identiteta se između ostalog odvija i na diskurzivom polju. O tome progovara i Edward Said u djelu *Orijentalizam* kada razvija istoimenu teoriju. Naime, prema Saidu orijentalizam predstavlja dominantni kolonizatorski diskurs koji konstruira i esencijalizira Orijent te se time omogućava njegovo podčinjavanje i upravljanje njime. Tu se ulazi u binarne opozicije Mi (Zapad, civilizacija) i Oni (objekti, inferiorni). Orijent je uvijek Drugi, čije su karakteristike obrnuto proporcionalne Zapadu.

¹⁶ Hall, S. Kome treba "identitet"? str. 218. URL: <http://fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215.pdf>

¹⁷ Jelić, J. (1999) Identitet. Zagreb: DSM Grafika. str. 12.

¹⁸ Castells, M. (2002) Moć identiteta. Zagreb: Golden marketing. str. 16.

Kada bismo napravili strukturalistički pregled dihotomija Mi/Drugi, o čemu govori teorija orijentalizma, to bi izgledalo ovako: dobri/loši, razvijenost/zaostalost, centar/periferija, racionalnost/iracionalnost. Primijeni li se na ovaj primjer indukcijska metoda može se zaključiti kako se svi kolektivni identiteti stvaraju na temelju dihotomija i razlikovanja od ostalih grupa koje imaju manje poželjne osobine. Upravo je ta distinkcija čimbenik koji osnažuje spomenuti osjećaj zajedništva.

3.3. Nacionalni identitet

Nacionalni je identitet oblik identiteta koji može imati kolektivne, ali također i osobne psihološke manifestacije te je zbog toga iznimno kompleksan. Kada se govori o kolektivu radi se o grupnoj identifikaciji na temelju nacionalne pripadnosti, dok se u slučaju osobnog identiteta radi o izgradnji jastva na osnovi porijekla, jezika, kulture i ostalih kulturnih atributa. Uz to, pri njegovoj izgradnji važan čimbenik predstavljaju teritorij, tradicija, politički mitovi te brendiranje određene nacije. Teritorij je snažno povezan s konstrukcijom nacionalnog identiteta zbog vjere u historijsku povezanost nacije za određeni prostor. Određeni i vrlo razgraničeni teritorij se uvijek smatra kolijevkom i ishodištem neke nacije te time i nacionalnog identiteta koji iz nje izrasta. Nacionalni se identitet na temelju tog razgraničenja teritorija temelji na ranije spomenutim dihotomijama Mi unutar granica i Oni van granica naše zamišljene zajednice – nacije. Dakle, i države-nacije su ovdje bitan element pri proizvodnji nacionalnog identiteta, jer pružaju institucionalni okvir za njegovu legitimaciju kroz primjerice nacionalnost i državljanstvo te osobne isprave koje ih potvrđuju. Nacionalnost i državljanstvo u okviru države ne samo da utječu na konstrukciju nečijeg identiteta, nego i osiguravaju određena politička prava i zaštitu unutar zajednice.

Kad se govori o važnosti prostora veoma su značajna i mjesta sjećanja i komemoracije koja svjedoče o povijesnim događajima koji su najčešće bili traumatični ili prijelomni momenti za određenu naciju ili stanovništvo pojedinog teritorija. Takva mjesta također mogu biti i mjesta političke manipulacije, odnosno mjesta na kojima se u ideološke mobilizacijske svrhe iskrivljavaju povijesni događaji. To u konačnici također utječe i na formiranje te jačanje nacionalnog identiteta, a posebice kod mlađih generacija koje lako podliježu utjecajima.

Budući da je nacionalni identitet samo jedan u većem identitetskom mozaiku bitno je spomenuti i religijski identitet koji se neizbježno vezuje uz nacionalni identitet na način da pridonosi diferencijaciji, ali i povezivanju određene nacije s prevladavajućom religijom. U hrvatskom primjeru patriotizam i predanost naciji neodvojiva je od katoličkih vrijednosti i

vjere, kako se i deklarira preko 80 posto stanovništva. Kao da postoji neka prirodna i iskonska povezanost ta dva identiteta, iako već i osnovnoškolski desetogodišnji poznavatelji povijesti ovih prostora znaju kako su Hrvati kad su stigli u ove krajeve "bili pogano, nepismeno stočarsko pleme, prepuštali se razularenim svečanostima svoga mnogoboštva, klanjali raznim Svarozima i Svarožićima, Černobozima i Bjelobozima, danju se ogrtali ovčjim krznom i polugoli plesali zazivajući kišu, noću pretvarali u vukodlake i šumske vile, svijet je bio uređen po njihovoj divljoj prirodi".¹⁹ Nakon toga dolazi do kristijanizacije koja navodno donosi civiliziranost i naprednost, te znatno kasnije i razvoj osjećaja za nacionalnu pripadnost.

Pitanju određivanja nacionalnog identiteta može se pristupiti, kao i pitanju nacije s dva teorijski suprotna gledišta – onog primordijalističkog i onog modernističkog. Primordijalist bi nacionalni identitet naveo kao nužnu danost, nešto što je unaprijed određeno nacionalnim pripadanjem, stječe se rođenjem, a ne odabirom te se kroz život potvrđuje i uvelike određuje tko ste, a na temelju toga odakle ste. Ovdje se veliki značaj pridaje teritoriju i ranije spomenutim razgraničenjima među državama-nacijama. Teoretičari primordijalističke struje smatraju kako su ljudi izgubljeni ukoliko se ne mogu identificirati s nekim dijelom objektivne društvene stvarnosti, odnosno konkretnije nacijom kao društvenom činjenicom.

Naspram toga, modernistička teorija se s time ne slaže budući da naciju vidi kao konstrukt te se također takva identifikacija sagledava iz bitno drugačije perspektive. Tako primjerice sociolog Zygmunt Bauman smatra kako zamisao o nacionalnom identitetu nije prirodno zrela u ljudskom iskustvu te da se nije izlegla iz njega, nije izronila iz iskustva kao životna činjenica koja bi bila očigledna sama po sebi. Bauman tvrdi da je ideja nacionalnog identiteta silom unesena u Lebenswelt modernih muškaraca i žena te da je ondje pristigla kao fikcija.²⁰ O tom procesu naturalizacije fikcije progovara i Manuel Castells u djelu *Moć identiteta* kada u kontekstu modernističke teorije opisuje nacionalni identitet kao entitet izmišljen od strane nacionalističkih pokreta kao racionalizacija interesa određene elite, koji ako je uspješan čuva državu-naciju te se putem propagande širi među podanicima do te mjere da stvara nacionalne subjekte koji su spremni na ultimativne žrtve za svoju naciju.²¹ U potonjem navodu je iznešena i krucijalna odlika radikalnih nacionalnih subjekata,

¹⁹ Dežulović, B. (2010) Kako su Hrvati primili kršćanstvo. Slobodna Dalmacija. URL: <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/120607/boris-dezulovic-kako-su-hrvati-primili-krscanstvo>

²⁰ Bauman, Z. (2009) *Identitet*. Zagreb: Pelago. str. 23.

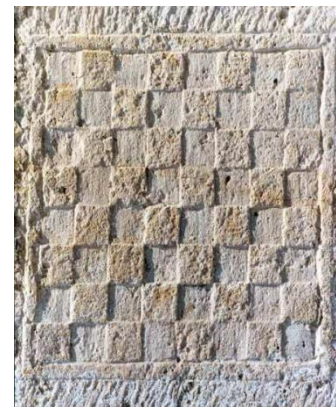
²¹ Castells, M. (2002) *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing. str. 37.

nacionalista kod kojih nacionalni identitet ima primaran status pri konstrukciji jastva, a to je spremnost na žrtvovanje pa čak i umiranje zbog svojih ideala i uvjerenja u uzvišenost upravo njihove nacije. Od doba Moderne pa na dalje spomenuta se nacionalna fikcija kroz ideološku propagandu te konstruiranjem političke mitologije čvrsto ukorijenila u ljudskom umu i načinu mišljenja da je gotovo dosegla status prirodnosti do te mjere da se tragično zaboravlja i ignorira njena konstruiranost.

3.4. Nacionalno brendiranje

“Nacionalni identitet i brend zemlje zaista su iste stvari: brend zemlje je nacionalni identitet na materijalan, snažan, priopćiv i prije svega koristan način.”²²

Prema mišljenju britanskog teoretičara Anholta nacionalni identitet je opredmećen upravo u vidu brenda, onoga kako se kroz različite simbole i reprezentacije predstavljamo drugima. Imidž nacije koji se šalje prema van je bitan primjerice za turizam, diplomaciju te međunarodne poslovne odnose. Zbog toga Anholt navodi korist od kvalitetno stvorenog i prezentiranog imidža nacije. On se stvara na temelju nacionalnog identiteta, ali se brendiranje recipročno također odražava na jačanje nacionalnih osjećaja. Upravo tome pridonose nacionalni simboli i vizualni identitet nacije. Jedan od najznačajnijih vizualnih simbola i primarni nacionani grafizam svakako je državna zastava, koja je, kako smatra Božo Skoko, stručnjak za odnose s javnošću, gotovo stekla status vjerskog simbola koji se štuje i kojem se klanja. Skoko također navodi kako je upravo zastava građanima “predmet patriotskog poštovanja, simbol svega što zemlja znači – njezinih institucija, postignuća, dugog popisa poginulih junaka, ona je povijest njezine prošlosti i obećanje njezine budućnosti”.²³ Uz zastavu, kada se govori o hrvatskim nacionalnim simbolima iz domene vizualnog radi se još i o crveno-bijeloj šahovnici, pleteru, kravati, odnosno elementima za koje se smatra da su povijesno vezani za starohrvatsku kulturu i baštinu. Moglo bi se dakle reći da su vizualni nacionalni simboli ti koji predstavljaju esenciju jedne nacije i navodnu povijesnu kontinuiranost. Time potpomažu skrivanju njene konstruiranosti te imaju za svrhu služiti kao okidač nacionalnim osjećajima.

²² Anholt, S. (2009) Konkurentan identitet : novo upravljanje markama država, gradova i regija. Zagreb: M PLUS. str. 75.

²³ Skoko, B. (2015) Nacionalni identitet kao temelj imidža i brendiranja države. Zagreb: Matica Hrvatska. str. 19. URL: http://www.matica.hr/media/pdf_knjige/752/Skoko%2015-25.pdf

4. Mit naš svagdašnji

Mit je još jedan od onih pojmova koji se u svakodnevnom govoru koriste u najrazličitijim kontekstima i to bez pridavanja previše pažnje njegovoj višeznačnosti te konotacijama. Konotacija koja se zapravo najčešće veže uz pojam mita jest negativna te podrazumijeva neistinitost, fabriciranost nekog narativa za koji određena skupina vjeruje da je istinit, a takva se svakako vezuje i uz političke mitove. Za početak važno je odrediti samo značenje mita, kako bi ga se moglo naknadno sagledati kroz političku prizmu. U definiranju mita okušali su se brojni autori antropološkog, sociološkog, kulturološkog, psihološkog, teološkog te politološkog teoretskog usmjerenja, koji su se bavili ovom temom te su pritom stvorili povećani korpus informacija. Počnimo od službenih definicija. U digitalnom izdanju Hrvatske enciklopedije mit se definira na sljedeći način:

„Mit (grč. μῦθος: riječ, govor; basna, priča), u tradicionalnom značenju riječi, priča o nadnaravnim radnjama bogova ili junaka koje su utemeljile neku kulturu. Njegovo je prepričavanje u lancu usmene predaje prvobitnih zajednica bilo ritualni događaj sa svrhom obnavljanja kolektivnoga pamćenja i osjećaja pripadnosti matičnoj cjelini.“²⁴

Bitno je istaknuti da se većina definicija također podudara u spomenu priče koja se odnosi na neka davna i prošla vremena, za koju se vjeruje da je točna i stvarna te koja je objašnjenje postojećeg svijeta, koja sadrži sakralnu dimenziju, povezana je sa sustavima vjerovanja i ritualima te služi za usmjeravanje društvene akcije i oblikovanje društvenih vrijednosti. Smatram da je u pogledu mita i mitološkog također veoma važno istaknuti simboličku dimenziju, narativnu kompleksnost te fantastični element. Značenjska višeslojnost mita naglašena je i u definiciji koju donosi i Rječnik hrvatskog jezika, gdje je mit raslojen na tri točke:

1. priča iz narodne tradicije, govori o nadnaravnim bićima, precima ili junacima koji služe kao praiskonski tipovi i obrasci ponašanja u primitivnom gledanju na svijet
2. stvarna ili izmišljena priča koja se obraća svijesti naroda uključujući njegove kulturne obrasce ili izražavajući duboke, općeprihvaćene osjećaje (često predrasude i sl.); neutemeljeno uvjerenje ili vjerovanje, suprotstavljeno znanosti (mit o genocidnosti Hrvata)
3. glas o komu ili čemu, ono što se priča s preuveličavanjem.²⁵

²⁴ Mit. Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235>

²⁵ Mit. Hrvatski jezični portal. URL: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

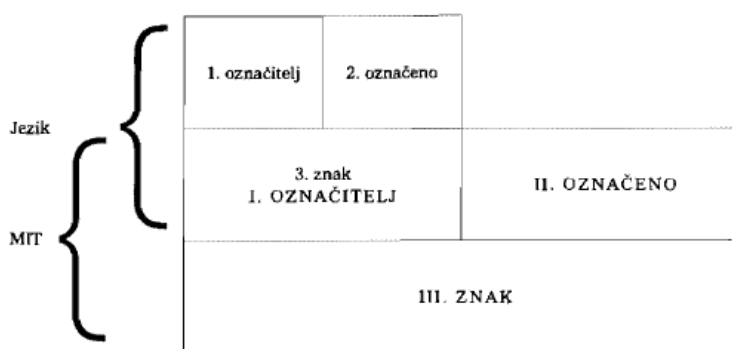
Prvo značenje podrazumijeva ono klasično, antropološko gledište na pojam mita. Takvo značenje podrazumijeva to da u takvim pričama ne vrijede prirodni zakoni, da uključuju neki misterij ili magiju te da imaju određenu, najčešće integrativnu društvenu funkciju. Na taj način mit su proučavali antropolozi poput Malinowskog, Frazera, Tylora i drugih. Mircea Eliade u svom djelu *Aspekti mita* iz 1963. godine spominje implikacije koje se vežu uz pojam mita te problem njegova istraživanja. Naime, on ističe kako su upravo zapadni znanstvenici početkom 20. stoljeća uspjeli prestati gledati na proučavani mit kao na izmišljotinu i fikciju, kako je na njega gledano do tada, te ga prihvatili onakvim kakvim ga se shvaćalo u arhaičnim društvima, u kojima je mit upravo označavo suprotno – dragocjenu, značajnu i svetu istinu. Dakle, kako navodi Eliade, mit je za istraživače tada postao "sveta tradicija, prvobitna objava i model koji će služiti kao primjer".²⁶ Treći primjer pak prikazuje ono što se u svakodnevnom govoru te primjerice kroz senzacionalističke medijske napise najčešće naziva mitom. Također, to značenje podrazumijeva i hiperboliziranje kojim se naglašava neistinitost neke priče, odnosno riječ mit se koristi kako bi se neku pojavu sagledalo realistično i time ju se demitologiziralo. U značenju pod brojem dva jasno je istaknuto da mit može biti narativ koji pretendira na nacionalnu svijest, na istinu o povijesnim događajima. Upravo onda mit prestaje biti bezazlena priča koja osnažuje društvenu solidarnost i osjećaj pripadnosti te na neki način postaje narativ koji ima vrlo specifičan i unaprijed poznat cilj – on nastoji ovladati stvarnošću, izmijeniti ju i postati istina. Zato je pri analizi mita, u ovom kontekstu političkog, važno smjestiti ga u povijesni okvir i društvene okolnosti te sagledati kako na njih taj mit utječe.

Kroz ovaj kratki pregled značenjskih migracija može se uočiti kako se značenje zajedno s konotacijama mijenjalo kroz vrijeme. Kako je naveo Eliade, prvo se na mit gledalo kao na izmišljenu i lažno konstruiranu priču u koju vjeruju "primitivni narodi". Nakon toga, početkom 20. stoljeća istraživači su otkrili novo poštovanje prema mitu kao važnom izvoru znanja i uvida u ono iskonsko, kroz koje se mogu proučavati obrasci ljudskog djelovanja i vjerovanja. Smatram da sada ponovno dolazimo do vremena kada je bitno da proučavamo poveznice između mita i ideologije, ponovno kroz kritičku perspektivu. Te ovoga puta ne unutar drugih, stranih kultura, već u okviru vlastite. Samo tako mogu se razotkriti politički mitovi i fabriciranost određenih poredaka te društvenih danosti, koje se čine nepromjenjivima.

²⁶ Eliade, M. (1963.) *Aspekti mita*. Zagreb: Demetra. str.1.

4.1. Mit kao semiološki sustav

Među značajnijim doprinosima istraživanju mita svakako se nalazi opus Claudea Lévi-Straussa, francuskog antropologa i strukturalista. Lévi-Strauss smatra da postoje univerzalni obrasci ljudskog mišljenja koji su zajednički svim zajednicama, a koji se posebno manifestiraju i ponavljaju kroz mitske narative, kako u primitivnim tako i u modernim društvima. On je pokušao dati strukturalni prikaz mitskog mišljenja. Naspram toga Roland Barthes je učinio korak od strukturalizma ka poststrukturalizmu pri promišljanju mita u zbirci eseja *Mitologije*. Barthes se u prvom djelu bavi semiološkim analiziranjem francuske popularne kulture, nastojeći razotkriti ideološka značenja upisana u proizvode popularne kulture. Djelo *Mitologije* završava značajnim esejom *Mit danas* u kojemu Barthes iznosi semiološki model za iščitavanje mita, pod čime podrazumijeva ideološke ideje i prakse koje promiču vrijednosti i interese dominantne društvene skupine te čuvaju postojeću strukturu moći. On smatra kako je mit iskaz, komunikacijski sustav i poruka. Kao takav mit ordinira u narativnoj sferi te je potrebno proučavati njegovo značenje, za koje Barthes smatra da se može iščitavati na više razina. Za analizu mita koristi klasični de Saussureov obrazac u kojemu je znak sačinjen od označenog kao pojma te označitelja kao akustičke slike, no Barthes ga nadograđuje s semiološkim sustavom drugog razreda. Upravo se tu stvara mitološko značenje. Dakle, ono što je u prvotnom semiološkom sustavu znak, u drugome postaje označitelj kao što se vidi u grafičkom prikazu.²⁷

Uz znak koji postaje novi označitelj postoji i novo označeno, što u konačnici stvara novi znak. Barthes tvrdi kako mitološko značenje podrazumijeva dodatno, konotativno značenje, koje se tim putem naturalizira, a koje on u svojim esejima dekonstruira i demitologizira. Upravo na taj način smatram da je potrebno analizirati i nacionalne mitove, koji su najčešće naturalizirani i zato ponekad teško prepoznatljivi.

²⁷ Barthes, R. (2009) *Mitologije*. Zagreb: Pelago. str. 147.

4.2. Mit i ideologija

Ideologija je, bar u okviru društvenih i humanističkih znanosti, još jedan od "velikih izraza" koji se opiru preciznim i egzaktnim definicijama, baš kao i do sada spominjani termini nacija, identitet te mit. Za razliku od potonjih pojam ideologije se gotovo bez iznimke koristi kao pejorativan termin. Uz njega se uvijek veže nelagoda koja proizlazi iz činjenice da podrazumijeva neku lažnu svijest i obmanu koju netko (vladajuća klasa) nameće. Teun van Dijk promišljajući ideologiju govori kako se takva negativna konotacija odnosi na ideologiju kao hegemonističku ideju što ih podčinjene skupine prihvaćaju kao dio svog općeprihvaćenog poimanja naravi društva i svojeg mjesta u njemu. Uz to ističe kako su općenitije promatrano ideologije zapravo "sustav sebičnih, mitskih ili na drugi način varavih ideja".²⁸ Mitologiziranje je važan način na koje se upravlja kolektivnom svijesću i masovnim iracionalnim impulsima, instrumentalizirajući ih u svrhu stjecanja ili očuvanja položaja moći i odnosa snaga. Dakle, mit i ideologija se popudaraju u tim negativnim konotacijama, odnosno tome da predstavljaju neke lažne ideje ili lažnu svijest. Claude Lévi-Strauss je pak smatrao kako „ništa nije više nalik mitskoj misli od političkih ideologija“.²⁹ On je također tvrdio kako je ideologija (kao i povijest) moderno ruho u koji se mit zaodjenuo. Smatram da je ovo iznimno zanimljiva ideja, jer prikazuje jedan dijakronijski pomak te objašnjava međusobno ispreplitanje ideologije i mita upravo u obliku političkog mita.

²⁸ Van Dijk, T. A. (2006) Ideologija. Zagreb: Golden marketing –Tehnička knjiga. str. 31.

²⁹ Lévi-Strauss, C. (1958) Strukturalna antropologija. Pariz: Plon. str. 239.

5. Konstelacije političkih mitova

Moderni politički mit kao ideološki narativ, za razliku od svetog mita kojim su se antropolozi ranije bavili, bavi se ne samo nekim prošlim, izgubljenim vremenom, već i sadašnjošću i budućnošću na koju nastoji utjecati. Teoretičar političkih mitova, Christopher Flood u djelu *Political Myth* govori o tome kako je i političke mitove, baš kao i svete tradicionalne mitove, moguće grupirati u podkategorije zavisno o tematici kojom se bave. Tako možemo reći da postoje mitovi o utemeljenju, mitovi o nacionalnom identitetu, mitovi o zlatnom dobu, o izgubljenom raju, eshatološki mitovi i ostali.³⁰ Važno je napomenuti da suvremeni politički mitovi nemaju svetu ulogu u društvu, ali oni svakako moraju biti široko prihvaćeni i vjerovani od strane neke grupe, kako bi se njihova funkcija ostvarila. Funkcije političkih mitova također se donekle mogu usporediti sa svetim mitovima, budući da na sličan način govore o društvenim pozicijama i odnosima moći te da se često prenose s generacije na generaciju i time se ukorjenjuju i učvršćuju u društvu. Uz to, jedna od bitnijih funkcija političkog mita jest da legitimira određeni politički poredak, uvjeravajući članove zajednice kako je upravo taj sustav poželjan i potreban za dobrobit nacije. Kako bi se to ostvarilo stvaraju se konstelacije političkih mitova, koji se tada skladno nadupunjuju i nadovezuju služeći istoj ideologiji. Takve konstelacije političkih mitova kao potkova vladajućoj ideologiji najčešće se povezuju s totalitarnim režimima. Boljševički režim u SSSR-u ili pak nacionalsocijalistički u Njemačkoj primjer su takvog sveobuhvatnog sistema, koji se uz pomoć mitoloških konstelacija (o postanku nacije, njenoj viktimizaciji, karizmatikom velebnom vođi i sl.), političke propagande i u krajnjoj liniji terora uvlači u sve pore javnog i privatnog života građana. No pogledamo li šire i uzmemo li u obzir i suvremene političke okolnosti možemo zamjetiti kako i unutar trenutnog društvenog uređenja, demokracije, postoje određeni politički mitovi. Oni u ovakvoj formi održavaju stabilnost, postojanost i utječu na oblikovanje konsenzusa o temeljnim vrijednostima političke zajednice. Tihomir Cipek u svom radu *Funkcija političkog mita* iznosi tezu kako politički mit ima tri funkcije unutar demokratskog političkog poretka, a one su oblikovanje smisla, integracija te legitimacija postojećeg sustava.³¹ Po Cipekovom mišljenju legitimitet demokratskog poretka proizlazi iz racionalne dimenzije, no da uz tu dimenziju svakako treba postojati i ona emocionalna. Legitimitet, dakle, proizlazi iz činjenice da određeno društvo dijeli jedan moralni kodeks te da smatraju da će upravo odedeni politički poredak podržavati

³⁰ Flood, C. (2002) *Political Myth*. New York: Routledge. str 41.

³¹ Cipek, T. (2012) *Funkcija političkog mita: o koristi mitskog za demokraciju*. Odsjek za hrvatsku politiku, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. str. 11. URL: <http://hrcak.srce.hr/99796>

postojeći moralni kodeks te voditi brigu o općem dobru zajednice. Budući da ljudi nisu isključivo racionalna već i osjećajna bića, složila bih se da je ta komponenta također iznimno važna kako bi građani imali zajedničku viziju kojoj teže te dijelili zajedničke vrijednosti. Upravo zato politički mit koristi u legitimaciji svakog, ne samo autoritativnog političkog poretka.

5.1. Mitologiziranje, kolektivna identifikacija, povijest

Mitologiziranje je jedan od načina na koji se upravlja kolektivnom svijesću, a to se čini putem stvaranja umjetnog osjećaja zajedništva, odnosno kolektivnog identiteta, kako je i ranije spomenuto. Identitet se neizbježno konstruira na temelju lanca različitih narativa koji čine donekle stabilnu cjelinu, bili oni nametnuti ili samostalno odabrani. Identitet nacije također nastaje pod utjecajem čitavog mozaika sastavnica te zato nastaje postepeno i čini slojevitou cjelinu. Nacionalni identitet, dakle, nastaje postepenim taloženjem različitih mitova, legendi o utemeljenju te, neizostavno, mitologizirane povijesti. Odnos povijesti i mita iznimno je kompleksan, budući da je teško odrediti gdje jedna domena završava, a druga počinje.

„Zapadna se historiografija bori protiv fikcije. Ovaj međusobni sukob između povijesti i pripovijedanja jako je star. Kao u staroj obiteljskoj svađi, pozicije i mišljenja često su nepromjenjivi. U ovoj bitci protiv genealoškog pripovijedanja, mitova i legendi, kolektivnog pamćenja i naplavina usmene tradicije, historiografija postavlja određenu distancu između sebe i uobičajenih tvrdnji i vjerovanja; ona se pronalazi u toj razlici koja joj daje vjerodostojnost učenosti jer je odvaja od običnog diskursa.“³²

Historiografija kao znanstvena disciplina zasnovana na objektivnim načelima pretendira biti dominantna, vjerna i istinita verzija prošlih događaja, naspram mita kao fikcije. Tu se pak postavlja pitanje koliko je realno moguće da historiograf zadrži apsolutnu objektivnost, budući da je i on sam dio nekog političkog sustava koji je također neminovno tvoren od svojih mitoloških konstelacija koje onda utječu na njegovu konstrukciju zbilje i tumačenje društvenih i političkih događaja. Dakle, dalo bi se zaključiti kako je i u pisanje povijesti neminovno uključeno i upisano mitološko u obliku ideološkog narativa, odnosno da je politika ta koja piše povijest.

³² Certeau, de M. (2000) *Heterologies: Discourse on the Other*. Minneapolis: University of Minnesota Press. str. 199.

6. Nacionalna mitologija - analiza

S obzirom da je gotovo sav teritorij na Zemlji dio neke države koja se identitetski povezuje s određenom nacionalnošću, smatram da se nacionalna mitologija neizbježno pojavljuje u gotovo svim kulturama te je zato jako bitno proučavati njene dosege. Dominanta u pogledu društvene funkcije nacionalnog mita svakako je stvaranje kolektivnog duha nacije i integracija pojedinaca u zbir zamišljene zajednice na osnovu zajedničkog identificiranja po nacionalnom ključu. Za nacionalni mit je važno naglasiti kako se ne radi o statičnoj pojavi. On se baš poput svetih mitova ili legendi mijenja i preoblikuje kroz vrijeme. Na njegovu modifikaciju utječu promjene u političkim i geostrateškim okolnostima. To jest, kada dolazi do promjena političkih režima dolazi i do mijena u paradigmama i načinima konstrukcije zbilje, što neizbježno utječe i na sadržaj i način na koji se određeni nacionalni mitovi koriste, a uvijek u korist dominantne ideologije. Upravo zato što nacionalni mit govori u korist postojećih odnosa moći, on zapravo i pretendira postati povijesna istina. Zbog takve kamuflaže u pseudopovijesno ruho nacionalni mitovi često postaju dio nacionalnog folkloru bez da ih se dublje propituje.

Norvežanin Pål Kolstø pak smatra kako mit ne koristi komunikaciji unutar grupe, nego stvaranju razgraničenja, distinkcija između onih u grupi i onih van nje.³³ Oni koji ne učestvuju u mitu su automatski isključeni, marginalizirani, Drugi. Prema tome, upravo je nacionalni mit ključan za zatvaranje određenog prostora omeđivanjem. Na taj se način stvara kolektiv putem diferencijacije kroz mitski narativ. Govoreći o mitovima koji služe razgraničavanju Kolstø navodi tri tipa: mitovi o samosvojnosti (*sui generis*), o predziđu (*ante murale*) i o starini (*antiquitas*).

6.1. Samosvojnost nacije i instrumentalizacija

Mit o samosvojnosti neke nacije govori o njenim posebnostima. S obzirom da se u teritorijalno bliskim nacijama učestalo mogu susresti slični kulturalni elementi poput jezika, običaja, baštine i drugih, mitovi o samosvojnosti naglašavaju razlike kako bi što više distancirali naciju od "susjeda". Kolstø odlično zapaža kako „zajedničke crte predstavljaju problem za graditelje nacije i etničke poduzetnike, pošto zamagljuju granice između grupa i kompliciraju uspostavljanje fiksnih grupnih identiteta“.³⁴ Takav je slučaj veoma čest kod manjih i povijesno povezanih nacija, primjerice između Hrvata i Srba, čiji je odnos povijesno obilježen sukobima i etničkim previranjima.

³³ Kolstø, P. (2003) Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima. U zborniku: Historijski mitovi na Balkanu. Sarajevo: Institut za istoriju. str. 22.

³⁴ Ibid, str. 26.

Kako bi se naglasile razlike između ove dvije nacije te kako bi se zanemarile sličnosti učestalo se, a posebice nakon Domovinskog rata 90-ih u političkim i povijesnim raspravama povlačila teza o iranskom porijeklu Hrvata. Na taj se način dokida veza sa Srbima kao narodom iz grupe južnih Slavena. Pobornici ove teorije, redom iz radikalno domoljubnog tabora, pišu kako su „znanstvena istraživanja o iranskom podrijetlu Hrvata bila za vrijeme Jugoslavije cenzurirana, i nisu smjela biti publicirana, Hrvatima je povijest pisala politika“.³⁵ Činjenica je pak da politika neizbježno utječe na pisanje povijesti, kako u slučaju Jugoslavije, tako i u slučaju navale patriotizma i nacionalizma nakon stjecanja neovisnosti. Unutar ranijeg socijalističkog društvenog konteksta se pak naglašavalo porijeklo vezano za južne Slavene, što je predstavljalo temelj za tezu o jugoslavenskom bratstvu i jedinstvu. Upravo je zato moguće i vjerojatno da su se u to doba cenzurirale i zatirale alternativne teorije o porijeklu. Ovdje je važno naglasiti kako nije bitno koje je doista istinsko porijeklo, već način na koji su različiti režimi instrumentalizirali teze o porijeklu u svoju (integracijsku u slučaju Jugoslavije i kasnije diferencijacijsku) svrhu.

6.2. Na Drini ćuprija ili granica

Sličan primjer političke instrumentalizacije može se primjetiti i u mitu o granici na rijeci Drini, uz koju danas prolazi granica između Bosne i Hercegovine i Srbije. U tom primjeru nacionalnog mita Drina predstavlja razdjelnicu dvaju svjetova, razgraničenje civilizacije i barbarstva, katoličanstva i pravoslavlja, Zapada i Istoka, gdje je Hrvatska postavljena kao bastion i predziđe kršćanstva i europske civilizacije. Povijesna podloga za ovaj mitologem o jest podjela Rimskog Carstva na istočni i zapadni dio 395. godine, pri čemu se smatra da je granica upravo pratila tok rijeke Drine. Povjesničar Ivo Goldstein, dekonstruirajući ovaj mit navodi kako „i ova, kao i svaka takva povijesna činjenica samo je relativno točna – granice između istočnog i zapadnog dijela Rimskoga Carstva, granice crkvenih podjela te mnoge druge razdiobe – kulturne, civilizacijske, društvene, prostirale su se ili istočnije ili zapadnije od Drine“.³⁶ Moglo bi se čak reći kako Goldstein osim na instrumentalizaciju u pogledu točne granice koja je ključna za ovaj mit, aludira i na povijesni relativizam. U nastavku Goldstein progovara o tome kako unatoč tome što djeluje da se radi o tisućljetnoj granici između zapada i istoka, zapravo se, smatra on, mitološki narativ o granici na Drini oformljava unatrag stotinjak godina, poglavito u djelima Milana Šufflaya, da bi se finalizirao pedesetih godina među dužnosnicima i simpatizerima ustaškog režima.³⁷

³⁵ Kratka povijest. Portal ustaškog pokreta. URL: http://www.ustaski-pokret.com/html/kratka_povijest.html

³⁶ Goldstein, I. (2003) Granica na Drini: značenje i razvoj mitologema. U zborniku: Historijski mitovi na Balkanu. Sarajevo: Institut za istoriju. str. 109.

³⁷ Ibid.

U vrijeme postojanja NDH mitski narativ o granici na Drini postao je iznimno popularan kako bi se vojska dodatno motivirala za učvršćivanje granice sa Srbijom i tješnje pripojavanje teritorija današnje Bosne i Hercegovine. Potpredjednik Vlade NDH, Džafer-beg Kulenović, objašnjava da je “od davnih davnina granica između Bosne i Srbije Drina... nju se ne može lahko preplivati, jer ona ima jaku branu, a to je cijeli hrvatski narod, koji je svjestan, da braneći Drinu, brani čitavu Hrvatsku...ova se je povijesna granica održala stoljećima i bila je granica između dva naroda, različita odgoja i različitih pogleda...”.³⁸

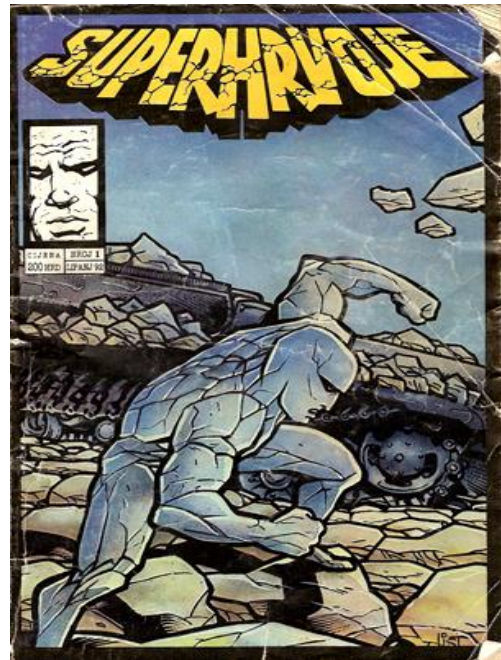
Rijeka predstavlja savršeni mitem, okosnicu koja nosi mit budući da ima višestruku i kompleksnu simboliku. Rijeka istovremeno povezuje i razdvaja. Istovremeno je trajna i nestabilna, tekuća i vječna. Također, može predstavljati granicu ili most među nacijama, a s time i antagonizme ili suživot među njima. Shodno političkim okolnostima i ideološkim potrebama mijenjao se i značaj. Tako je pak za vrijeme jugoslavenskog bratstva i jedinstva, kao i u ranijem primjeru pitanja porijekla Hrvata, mit o granici na Drini smatran nepotrebnim i neprihvatljivim, budući da je dijelio teritorij koji se u jugoslavenskom projektu nastojao okupiti. U tom periodu fokus se prebacuje na druge dvije rijeke na kojima su se odvale bitke koje su bile prijelomni momenti za Jugoslaviju – Neretvu i Sutjesku. Bitke na ove dvije rijeke dobile su svoja kulturna filmska uprizorenja *Bitka na Neretvi* redatelja Veljka Bulajića iz 1969. godine i *Sutjeska* redatelja Stipe Delića iz 1973. godine. Radi se o ratnim spektaklima, koje kritičari (režima) vole nadjevati epitetima povijesne fikcije i socijalističkom agitpropovskom propagandom. Unatoč povijesnoj utemeljenosti ova dva filma, zbog svoje pomalo naivne i inscenirane dramaturgije mogla bi se smatrati primjerima manifestacije ideološkog mitskog narativa u popularnoj kulturi. U nastavku ću se pozabaviti još jednim takvim primjerom iz popularne kulture – stripom.

6.3. Super Hrvoje – nacionalni mit u popularnoj kulturi

Nacionalna mitologija veoma često govori o teritoriju, zemlji i povijesnoj vezanosti naroda za nju. Takvi nacionalni mitovi po tematici se kategoriziraju kao mitovi o drevnoj prošlosti i kontinuitetu nacije (antiquitas). Oni su posebno važni za stvaranje osjećaja legitimnosti u težnji za kontrolom nekog teritorija, po principu toga tko je ranije naselio neko područje. Za primjer mita o starini odlučila sam se za narativ koji uključuje i staru mitsku temu o junaku rođenom od zemlje, petra genetrix poput perzijskog boga Mitre. U ovom slučaju riječ je o prvom hrvatskom super junaku, Super Hrvoju. Istoimeni strip autora Siniše Ercegovca i Nikole Listeša nastao 1992. godine, u jeku Domovinskog rata, izašao je u izdanju *Slobodne Dalmacije* i to samo jedan broj. Moglo bi se reći da je ovdje riječ o

³⁸ Idib, str. 127.

hrvatskoj inačici Kapetana Amerike, patriotskog junaka prekrivenog u nacionalne boje, koji je branio američke vrijednosti od, između ostalog, zala nacizma i komunizma. Protivnici protagonista Super Hrvoja u ovom su slučaju zli Srbi za vrijeme agresije na Hrvatsku. Hrvoje Horvat (nomen est omen) je pisac u emigraciji, koji se zbog osjećaja dužnosti i dušebrižništva prema svojoj naciji i zemlji, za vrijeme Domovinskog rata odlučuje na povratak u Hrvatsku. Pri povratku u domovinu, u doticaju s dalmatinskim kamenjarom (mjesto zvano Sveta Zemlja) natopljenim nevinom hrvatskom krvlju i polažući ruke na starohrvatski kameni pleter Hrvoje postaje "čovjek od kamena", gotovo neuništiv, neizmjerne snage s moći ispaljivanja kamenja na neprijateljske oružane snage. Hrvoje je stripovsko uprizorenje "gena kamenih", navodne iskonske veze nacije i zemlje. Pleter bi se mogao smatrati kulturno-arheološkim dokazom starine i kontinuiteta nacije na nekom području, na koji se autori stripa pozivaju kako bi se između ostalog naglasila legitimnost hrvatskih vojnih akcija, jer je ovo "od davnina hrvatski nacionalni teritorij" te kako se doista radilo o agresiji i pokušaju okupacije od strane sprske vojske. Autori u jednom intervjuu spominju kako je ovaj strip tih ratnih godina bio veoma popularan i dobro prihvaćen, a posebno od strane hrvatske vojske. Što ne čudi budući da je strip, iako poprilično naivno i dječje napravljen, podupirao

sve ono za što su vojnici vjerovali da se bore te je ovakav mitološki narativ zasigurno podizao moral. U strip je također utkana i oštra kritika "zločinačkog jugoslavenskog režima", zbog kojeg je Hrvoje izgubio roditelje te postao siročić. Također, smatram da je zanimljiv način reprezentacije Hrvojevih protivnika, Srba. Naime, oni su redom prikazani kao manijakalni ubojice, divljaci i agresivci koji djeluju gotovo životinjskim nagonom i žedaju za hrvatskom krvlju. Do sada spomenuto navodi na zaključak kako se radi o veoma ideološki obojenom štivu s jasnim mitološkim elementima koji govore o drevnosti

nacije (antiquitas), što opravdava ratne akcije u svrhu obrane nacije.

7. Zaključak

Ovaj rad predstavlja pokušaj sistematizacije teorija nacije i političkog mita te njihove povezanosti i interakcije pri konstruiranju nacionalnog identiteta. Budući da sam kroz rad ustanovila kako je gotovo nemoguće izbjeći neku vrstu indoktrinacije te pobjeći od utjecaja ideologije na osobne stavove (jer je ona od najranijeg djetinjstva upisivana u jastvo), stoga nisam pokušavala prikriti svoju naklonjenost ka modernističkom promatranju nacionalnog identiteta kao kulturnog konstrukta na koji neizbježno utječu jezik, baština, običaji, tradicije, brendiranje, vizualni identitet te konstelacije političkih mitova. Iako sam političke mitove proučavala kao zasebnu kategoriju, smatram kako svi ranije navedeni kulturalni elementi također padaju pod mitologiju o naciji kao konstrukt i zamišljenoj zajednici baziranoj na izmišljenim tradicijama. Također, svi ti elementi sudjeluju u stvaranju osjećaja homogenizacije, pripadnosti, solidarnosti, ponosa te uz to svakako i na integraciju, diferencijaciju od Drugih te održavanje statusa quo u korist vladajuće elite. Takav gusto ispleten ideološki narativ sačinjen od potonjih elemenata čini nerazmrsivu mrežu zbog koje se stvara privid da je nacionalna pripadnost esencijalna čovjeku kao političkoj životinji te da je čovjek bez nacije poput čovjeka bez sjene. Tek kada se sva ta mitološka slojevitost secira, kada se zasebno promotre njeni manji dijelovi, uvide povijesne i značenjske migracije, fabriciranost nacije, instrumentalizacije mitova u korist dominantnih režima i ostale političke manipulacije, postaje očigledno koliko su svi etnički sukobi, ratovi, ksenofobija, šovinizam i nacionalno bazirane predrasude tragično besmisleni i nepotrebni. Iako je sada došlo vrijeme globalizacije, internacionalizacije i kozmopolitizma, kada se svijest o besmislu takvih sukoba sve više širi, oni svakako ne jenjavaju. Uz to što im se ne nazire kraj, čini se kao i da se uvijek ponavlja isti obrazac konflikta na temelju nacionalnih podjela, koji se temelji na ranije spomenutim binarnim opozicijama i diferencijacijama Mi/Drugi. Budući da sam rad započela tezom o čovjekovoj društvenosti kao dijelom njegove prirode, smatram da je potrebno na kraju zaključiti kako je i konfliktnost također neizbježna. Ona je bila prisutna među različitim grupama u gotovo svim oblicima zajednica, samo se sada bazira na nacionalnom predznaku. Dakle, kada nacionalno pitanje izgubi na važnosti, kada se uvidi njegova konstruiranost ili kada neki drugi oblik zajednice postane dominantan, tada će zasigurno i nacionalno bojno polje ostati napušteno.

8. Literatura

- Andreson, B. (1990) Nacija: zamišljena zajednica. Zagreb: Školska knjiga.
- Anholt, S. (2009) Konkurentan identitet: novo upravljanje markama država, gradova i regija. Zagreb: M PLUS.
- Barthes, R. (2009) Mitologije. Zagreb: Pelago.
- Bauman, Z. (2009) Identitet. Zagreb: Pelago.
- Brkljačić, M., Prlenda, S. (2006) Kultura pamćenja i historija. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Castells, M. (2002) Moć identiteta. Zagreb: Golden marketing.
- Certeau, de M. (2000) Heterologies: Discourse on the Other. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cipek, T. (2012) Funkcija političkog mita: o koristi mitskog za demokraciju. Odsjek za hrvatsku politiku, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. URL: <http://hrcak.srce.hr/99796>
- Dežulović, B. (2010) Kako su Hrvati primili kršćanstvo. Slobodna Dalmacija. URL: <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/120607/boris-dezulovic-kako-su-hrvati-primili-krscanstvo>
- Eliade, M. (1963.) Aspekti mita. Zagreb: Demetra.
- Ercegovac, S., Listeš N. (1992) Super Hrvoje. Slobodna Dalmacija.
- Flood, C. (2002) Political Myth. New York: Routledge.
- Gellner, E. (1998) Nacije i nacionalizam. Zagreb: Politička kultura.
- Goldstein, I. (2003) Granica na Drini: značenje i razvoj mitologema. U zborniku: Historijski mitovi na Balkanu. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Hall, S. Kome treba "identitet"?. URL: <http://fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215.pdf>
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002) Sociologija: teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing.
- Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41235>
- Hrvatski jezični portal. URL: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>
- Jelić, J. (1999) Identitet. Zagreb: DSM Grafika.
- Kalanj, R. (2011) Identitet i politika identiteta. URL: <http://tripalo.hr/knjige/NacIdent/kalanj.pdf>

- Kolstø, P. (2003) Procjena uloge historijskih mitova u modernim društvima. U zborniku: Historijski mitovi na Balkanu. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Kratka povijest. Portal ustaškog pokreta. URL: http://www.ustaski-pokret.com/html/kratka_povijest.html
- Lévi-Strauss, C. (1958) Strukturalna antropologija. Pariz: Plon.
- Mandić, O. (1963) Postanak i odumiranje nacija. Zagreb: Narodne novine.
- Nash, K. (2010) Contemporary political sociology, globalization, politics, and power. London: Blackwell.
- Skoko, B. (2015) Nacionalni identitet kao temelj imidža i brendiranja države. Zagreb: Matica Hrvatska. URL: http://www.matica.hr/media/pdf_knjige/752/Skoko%2015-25.pdf
- Staljin, J. Marxism and the National Question.
URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1913/03a.htm>
- Van Dijk, T. A. (2006) Ideologija. Zagreb: Golden marketing –Tehnička knjiga.
- Vučić, P. (2005) Fenomenologija nacije. Zagreb: Graphis.